

եանի գալուստովը կրթական և ուսումնական ծրագրին գործադրութիւնը նոր զարկ մը կը ստանար հայագիտական և բանասիրական ուսմանց աւելի շնչոտած ընդարձակութեամբ, ինք տմինէն աւելի պատրաստուած ուսանողներէն էր, օգտուելու համար թափ ստացած այդ յառաջդիմութիւններէն:

Ամէն ինչ յաջող անցան իրեն համար

մինչև 1892ի Օգոստոսը, երբ կ'աւարտէր աշակերտական շրջանի առաջին եռամսակը: Հակառակ իր քիչ մը հիւանդագին կազմուածքին առկայքը յոգնութեանց, դասական և ինքնակամ պարտականութեանց ամբողջ խոնջէնքին, վառական կեանքի կրօնական, ընկերական և նոյն իսկ աննդաման խիստ կենցաղականունին, քանիցս հիւանդանալով և անկողին իյնալով հանգերէ:

(Շարունակելի)

Գ.

ԻՐ ԿՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՅԵԱՑԻԸ

«Աստուած հարցն մերոց» — այս յանկերգը Եկեղեցւոյ ամէնօրեայ օրհներգութեանց, իբրև յատկանշութեամբ, երեք բառի մէջ, քրիստոնէի մը հաւատոյ առարկային, կը բարեցուցէ բովանդակ ուսուցումը, կը բռնական աշխարհայեացքը Հոգեւոյն Տ. Բարգէն Վեհ. Կաթողիկոսին:

Անշուշտ մանկականութիւն մը չէ որ կը մտնենք՝ երբ Հայց. Եկեղեցւոյ երակներէն աւելի ներս՝ ոսկորներուն մէջ չըջան ընող մտայնութիւն մը, որ դարերու հոսումովը անխցելի առուններ բացած է, կը վերագրենք անձի մը, ասոր մտքին յատկանշականութիւն մը տալու անով: Այլ. վասնզի նախ՝ պզտիկ արժանիք մը չէ արդէն ինքն իրեն Եկեղեցիի մը և որոշ ժամանակի մը զաղափարաբանութեան դիմագիծը իր անձին և գործին մէջ խտացնելով պատկերելը: Եւ յիտոյ — և այս երկրորդ կէտին է որ կարեորութիւնը կ'ուզենք տպաւորել — հաւատալիքներու ամբողջականութեան մէջ աւտու տարրերի մասերուն, այս կամ այն կողմերուն վրայ դրուած մասն է որ կը գծէ անձի մը աշխարհայեացքին ինքնուրոյն նկարագիրը: Նարեկացի մը ինքզինքն է՝ վասնզի մեղքի դիտակցութեամբը այրող ոգին է մեր Եկեղեցւոյ սուրբերուն մէջ: Շնորհալի մը ինքզինքն է՝ վասնզի Աստուծոյ արարչութեան, նախախնամութեան, սիրոյն երգին է յատկապէս: Եւ այսպէս՝ բոլոր միւս գործիչները Աստուծոյ և Եկեղեցւոյ — անշուշտ իւրաքանչիւրը իր համեմատական աստիճանին վրայ դիտուած —

իրենց մասնաւոր սիրական լարն ունին հենչեցուցած՝ քրիստոնէական էջմարտութեանց բազմադի նուազարանին վրայ:

Եկեղեցւոյ հաւատքին, անոր հոգևոր կեանքին տարբերուն վրայ բան մ'աւելցնելը կամ անկէ բան մը պակսեցնելը չէ՝ որ կուտայ նորութիւնը, ինքնայատկութիւնը անոր գործիչին ուղղութեան: Այլ այդ կեանքի ճամբաներուն վրայ՝ կարգ մը արահետներու ուրիշներէ աւելի մաշեցումն է որ կը շինէ ուղեգիծը անձերու կեանքին: Եւ ի վերջոյ պէտք է ըսել թէ անհատներու թանձրացուցած, խորացուցած, կարծրացուցած այդ գիծերուն միջինն է որ իր կարգին կը շինէ Եկեղեցւոյ կեանքին գիծը, ուղեգիծը — անշուշտ միշտ մարդկային պարունակին սահմաններուն մէջ:

Վեհափառը եռանդուն, նախանձայոյց, նուիրեալ, հաւատարիմ ծառան էր մանաւանդ օմեր հայրերուն Աստուծոյն: Կը հաւատա՛ր Աստուծոյ — դրուած շեշտը կ'ազատէ այս խօսքը մէկ կողմէ տափալ և միւս կողմէ խայթող իր հանգամանքէն —, կը հաւատար մեր հայրերուն, որ է հայութեան անցեալին, կը հաւատար մեզի, որ է հայութեան ներկային: Եւ այս բոլորը, առանց մանր քննելու, իր կողմէ կը նկատուէին նոյն բաները: Ուրիշ խօսքով՝ կը հաւատար մեր անցեալէն դէպի ապագայ երկարող մեր ճակատագրին, որ անշուշտ Աստուծո՛ւ մով սկսած՝ Աստուծոյ պէտք էր յանգէր:

Քրիստոնէական Եկեղեցիները, զարաշրջաններ, և անձեր իսկ իրենց հաւատքի

ծնւեալն ունին. իրենց հաւատքը ըմբռնելու ե կայն կիրարկելու եղանակները: Հոգեկան կեանքի նոյն իսկութիւնը՝ տարբեր ժամանակի ե պայմաններու մէջ՝ ներկայացման բազմազան տարբեր ձեւեր կրնայ ստանալ: Վեհափառին հաւատքը հաւատալիքներու վրայ ցոյց տալու հաւատքի մը ձեւն ունի: Եւ ինչ:

Այդ ձեւը առած էր ան իր ժամանակէն: ԺԸ. ե ԺԹ. դարերու Եւրոպական արդիականութեան շտա ուշ մնացած մուտքը մեր ազգին ե Եկեղեցւոյ կեանքէն ներս՝ ստեղծած էր այդ ձեւը: Այդ ձեւը օտեղծուեցաւ՝ կարծրութիւն մը, ընդդիմահաւրութիւն մը տայու համար մեր քրիստոնէական հաւատքին պատենազուրկ բանաւորական միջուկին, մեր անպաշտպան ու մերկ մնացած կրօնական դիալէկտիկային, որուն վահանը փշրուած էր, գէթ մերկններուն ներքին ու չարագարացուած համոզումներուն մէջ, արեւմտեան «գիտութեան» հոգեբունքած հարուածներէն: Նախապատերազմեան յիսնամեակը, որուն ապրող վիճակներն ունինք մեր մէջ, ե որուն կարկառուն դէմքերէն մէկն էր նաեւ հոգեւոյս վեհափառը, ի՛նչ ճիշդ չիթփեց ազգայնական զաղափարաբանութեան մը վրայ հիմնուած վարդապետականութեան մը (dogmatisme) — անծանօթ բոլորովին մեր նախնիքներուն, իր նոր ձեւով ե տարրողութեամբ — փրկել հայութեան հոգեկան կեանքին շէնքը:

Յաջողեցա՞ն, ակնկալելով, էին յաջողել, բայց այդ չէ խնդիրը: Խնդիրն այն է՝ որ զմայելի ճիշդ մը ի գործ գրին Արմաշի առաջնորդութեամբ կազմուած եկեղեցականներու խումբին պատկանող կարկառուն դէմքեր, որոնցմէ մեծագոյն մասը արդէն իսկ անցած է այս աշխարհէն, ե որոնց մեծագոյններէն եղաւ հոգեւոյս վեհափառը:

Անոր ամուր հաւատքը իր Եկեղեցւոյն հաւատալիքներուն վրայ, որ ամբարափայլ կը շողար նոյն իսկ աշխարհ — իր ժամանակին — ճնախապաշարուած կոչած բաներուն հեթակայ կարծուելու երկիւղին տակէն իսկ, անխորտակելի դիմացկունութիւն մ'ունէր: Կը սիրէր ականարկել միշտ «արդի գիտութեան», բայց ինչ որ արժէք ունէր իր հոգիին արտայայտութիւններուն մէջ՝ այն պայծառ, անսեթեւեթ, ուժգին, զանգուածեղ վստահութիւնն էր զոր ունէր իր

հայրերէն, իր Եկեղեցիէն, իր Աստուծոյն աւանդուածին ճշմարտութեան ե փրկարարութեան վրայ: Երբ հարցը կրօնական ճշմարտութեան մը վրայ էր՝ «աս աւ էր», «Շատ բաներ կարելի էր ըսել այդ մասին», բայց ինչ որ պէտք էր ըսել՝ այն էր ի վերջոյ զոր ըսած էին Աստուած ե մեր հայրերը:

Երջանիկ պարագան այն եղած է որ վեհափառը կ'ապրէր վստահութեան այդ գետինին վրայ: Կ'ապրէր հոգեկան, կ'ապրէր նախանձայնութեան մը, Հակառակ սուտարդիականութեան մը պահանջներուն, — զորս կարծես տաժանագին կը զգար երբեմն — գիտէր անցնել անոնց վրայէն կոխելու համար հոն՝ ուր գետին մը կար գալերէն ամբողջուած ու հարկուած, որուն վրայ ինք կ'ապրէր, կը կենար խորժտ ու տիրական կեցուածքով մը, քաջ հովիւի մը նման:

Ներքին կեանքս բացատրութեան վրայ դրած իր շէնքը, շէնքն էր դրած քրիստոնէական ամենամեծ պարտականութեան վրայ, որուն անշուշտ հաւատարիմ էր ինք: Իր կեանքը ապացոյցը եղաւ անոր: Շատ բաներ կը նշանակէր իրեն համար այդ ճանքին կեանքս, որ նիւթը կը կազմէր յաճախ իր խօսքին ե գործին, որով կը հասնէր ամենուն ինք, այնպէս ինչպէս էր:

Բարեպաշտ, երկիւղած, չափաւոր խրատակրօնութիւն պատուիրող մը երբեմն, վեհափառը հաւատացեալ հոգի մըն էր բառին իսկական իմաստով ե այդ հոգիին շունչին ներքեւ գտնուողներուն համար, իր աշակերտներուն ու իր հօտին անդամներուն համար, ստուգութիւն մըն է այս հաւատաստում: Հաւատացեալի իր պարզ հոգին էր որ իր մէջ կարելի կ'ընծայէր երջանիկ միացումը քաղցրութեան ու խստութեան, ժպիտին ու սաստիկ:

Վեհափառին նուիրումը իր «հայրերուն Աստուծոյն» կը խօսի իր հօտին ե իր աշակերտներուն այսօր ալ, վաղն ալ, անոր նոր օթեվանէն որ յերկինս:

ՏԻՐԱՆ ՎՐԴ. Ն.